

NAGY NIKOLETTA*

Еgyesületek, társadalmi szervezetek tevékenysége Kárpátalján 1942–1944 között

Rezümé. Jelen munka célja bemutatni, hogyan alakult az egyesületi élet fejlődése Kárpátalján az 1942–1944 közötti időszakban, továbbá ismertetni az újonnan alakult szervezetek és társaságok céljait és törekvéseit. A téma aktuális, hiszen a társadalmi szervezetek munkájára mindig szükség van, és azt, amennyire az illető társadalom vagyoni helyzete, műveltsége, tagjainak szociális érzéke engedi, fel kell használni. Ezekben az években a vidék újra Magyarország kötelékébe tartozott, egészen 1944 őszéig, amikor is a szovjet seregek betörésének következtében Kárpátalján megszűnt minden társaság, szervezet és egyesület. *Kulcsszavak:* Kárpátalja, visszacsatolás, egyesület, társaság, szervezet.

Резюме. Мета даної роботи – представити, як відбувався розвиток громадських об'єднань на Закарпатті у 1942–1944 рр., а також познайомити із завданнями діяльності і прагненнями нових або відновлених організацій та товариств. Тема є актуальною, оскільки завжди існує необхідність у роботі громадських організацій, і тим, що дозволяє фінансовий стан суспільства, освіченість громадян, соціальна відповідальність, треба скористатися. У цей період край знову став частиною Угорщини, аж до осені 1944 року, коли на Закарпатті внаслідок наступу радянських військ були ліквідовані всі товариства, організації та громадські об'єднання.

Ключові слова: Закарпаття, приєднання, громадське об'єднання, товариство, організація.

Abstract. The prior aim of this article is to present the variations of the development of the society life in Transcarpathia in the period of 1942–1944, as well as to review the aims and the ambitions of the newly founded and remodelled organizations and societies. The theme is current, since the work of the social organizations is always needed. During the designated period, the region was a part of Hungary again, until the autumn of 1944, when as a consequence of the invasion of the Soviet army, all the societies, organizations and associations came to an end in Transcarpathia.

Keywords: Transcarpathia, reannexation, society, associations, organizations.

Az első és második bécsi döntés értelmében az első világháború után elcsatolt területek jelentős része – többek között Kárpátalja is – visszakerült Magyarországhoz. Kárpátalja visszacsatolása után a vidéken először ideiglenes katonai közigazgatást, majd 1939. július 7-én polgári közigazgatást vezettek be, amelynek élén kormányzói biztos állt, akit Horthy Miklós¹ Magyarország kormányzója nevezett ki. Ezt a posztot Perényi Zsigmond báró (1870–1946), majd Kozma Miklós (1884–1941) egykori belügyminiszter töltötte be 1941 végén bekövetkezett haláláig.²

* Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, PhD-hallgató, nagyniki19@gmail.com. A tanulmányt dr. Kerepeszki Róbert lektorálta. Дебреценський університет, Докторська школа історії та етнографії. Лектор публікації: Керепеські Роберт доктор історичних наук. University of Debrecen, Historical and Ethnographical Doctoral School. The study was reviewed by Róbert Kerepeszki Dr.

¹ Horthy Miklós (1868–1957) tengerésztiszt, 1920 és 1944 között Magyarország kormányzója

² Boltik József – Dupka György: Ez hát a hon... Ungvár, 1991, Mandátum–Universum. 48. o.

A visszacsatolás utáni első hónapokban a népművelési tevékenység szünetelt, majd az 1940–1941-es években újra felélénkült az egyesületi élet. Az egyesület fogalmának definiálására a korabeli felfogást alkalmazzuk, miszerint az egyesület „meghatározott, nem kereseti célból alakult, szabad társuláson alapuló, állandó jellegű társadalmi szervezet”.³

A társadalmi szervezetek viszonylagos visszaesése a második világháború időszakában főként azzal függött össze, hogy a Teleki-kormány 1939-ben bevezetett háborús intézkedései között (sajtócenzúra bevezetése, árak rögzítése, ország mozgósítási kormánybiztosok kinevezése) szerepelt a gyülekezési és egyesületi jog korlátozása is.⁴

Kozma Miklós halála után, 1942. január 5-én hivatalba lépett az új kormányzói biztos, Tomcsányi Vilmos Pál.⁵ Annak ellenére, hogy Kárpátalja kormányzói biztosai közül ő volt a legtovább hivatalban, jelentősen kevesebb irat maradt fenn az ő időszakáról, ezért nehezen lehet a szándékainak és nemzetpolitikai céljainak a lényegi elemeit megragadni. Bemutató beszédében is azt említi, hogy nem kíván konkrét programmal előállni, mivel elődei már elvégezték az úttörő munkát, ő csak az általuk kitaposott ösvényen szeretne tovább haladni.⁶

Ennek ellenére az egyesületi élet tovább fejlődik azáltal, hogy újabb és újabb szervezetek és társaságok próbálják meg felkarolni és tömöríteni a különböző nemzetiségeket vagy csoportokat. Kitűnő példája ennek, az 1942. január 31-én megalakult **Keresztény Nemzeti Liga** ungvári szervezete. Célja, „a keresztény magyarság összehozása, hogy mint egytestvér küzdjenek a szebb, jobb, magyar holnapokért”. Elnökévé Ortutay Jenőt (1889–1950) választották, aki görögkatolikus kanonok volt, 1928 és 1938 között pedig Beregszász polgármestereként tevékenykedett. Ugyanezen év október 18-án, Munkácson és Ungváron járt Kállay Miklós (1887–1967) miniszterelnök és Antal István (1896–1975) nemzetvédelmi miniszter. Kállay beszédet mondott a *Kárpátaljai Egyesült Keresztény Nemzeti Liga* ungvári nagygyűlésén. 1943. december 1-jén a Keresztény Liga ungvári szervezetének ülésén Ortutay Tivadart (1898–1999) megbízták a „szórványmagyarság gondozásával”.⁷

³ Kerepeszki Róbert: A politikai és társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In Gebei Sándor–Ifj. Bertényi Iván–Rainer M. János (szerk.): „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Eger, 2011., Linceum Kiadó, 373. o.

⁴ Kerepeszki, i. m. 387. o.

⁵ Tomcsányi Vilmos Pál (1880–1959) jogász, 1920–1922 között igazságügyi miniszter, 1927-től 1939-ig kormánypárti programmal országgyűlési képviselő. 1942-től 1944 májusáig Kárpátalja kormányzói biztos

⁶ Brenzovics László: Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Ungvár, 2010., Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 164. o.

⁷ Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta-Dunaszerdahely, 2002., Lilium Aurum Könyvkiadó, 386. o.

1942. december 1-jén a **Magyar Turisták Országos Szövetsége** és a **Magyar Turista Egyesület** Ungváron országos kongresszust rendezett. Céljuk „a turista szellem megerősítése és a kárpátaljai turista idegenforgalom fellendítése”.

A községekben már a visszacsatolás utáni hónapokban látható volt, hogy a kulturális-felvilágosító, népnevelő munkát a helyi tanítóokra kívánják bízni. A megfelelő ismeretek elsajátítása érdekében ezért már 1940-ben vezetőképző tanfolyamokat rendeztek kárpát-ukrajnai tanítók és tanítónők 25–25 fős csoportjai részére az „anyaországban”.⁸

Fedinec több olyan megyei tanítóegyesületet említ, amelyek 1942 után alakultak:

- ✓ *Ungvári és Ungmegyei Általános Tanító Egyesület* (1942);
- ✓ *Beregvármegyei Általános Tanítóegyesület* Beregszászban (1942);
- ✓ *Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség Általános Tanítóegyesülete* Huszton (1942);
- ✓ *Ugocsavármegyei Általános Tanítóegyesület* Nagyszőlősen (1943)
- ✓ *Beregi Közigazgatási Kirendeltség Általános Tanító Egyesülete* Munkácscon (1942. november 14). Elnök: Jantsky Béla.

Ebben az időszakban a munkácsi zsidó gimnázium, valamint a munkácsi zsidó polgári iskola fenntartója a Munkács székhelyű **Kárpátaljai Zsidó Iskolaegetesület** volt, az ungvári héber gimnázium fenntartója pedig a **Javne Héber Kultúregetesület**. 1943-ban azonban az utóbbi egyesület alapszabályát a belügyminisztérium nem erősítette meg, így április 14-én az iskolafenntartó Javne Egyesület és vele együtt a középiskola is megszűnt. Az érintett szülők aláírást gyűjtöttek az ungvári zsidó gimnázium és héber elemi iskola fenntartása érdekében. Azonban június 1-jén a belügyminisztérium a neológ (kongresszusi) hitközségnek adta az ungvári zsidó gimnázium és héber elemi iskola fenntartási jogát, viszont sem az iskolaépületet, sem a Javne vagyont nem kapták meg, amire igényt tartottak. Az indoklás szerint, az épület átengedése gimnázium céljára „a jogutódlás tényével volna egyértelmű”. (Az ungvári héber gimnázium épületében ma a 10. Sz. Dayka Gábor Középiskola található).⁹

Hasonló sorsra jutott az **Ungvári Ruszin Népkönyha Egyesület**, melyet a miniszterelnökség 1942 tavaszán szüntetett meg. Az indoklás szerint „nem kívánatos az, hogy a megélhetésében veszélyeztetett népréteg nemzetiség szerint legyen különválasztva és segítve”. Az egyesület vagyona a város kezelésébe került azzal, hogy „ezt hasonló szociális célra tartozik továbbra is felhasználni”.¹⁰

A **Kárpátaljai Tudományos Társaság** működése továbbra is zavartalanul folyt, ily módon – hathatós állami támogatással – megteremtődtek a magyar–orosz

⁸ Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest, 1967., Akadémiai Kiadó, 250. o.

⁹ Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. Budapest, 1999., Nemzetközi Hungarológiai Központ, 16. o.

¹⁰ Fedinec, i. m. 2002., 390. o.

(ruszin) és a magyar nyelvű könyvek intézményes kiadásának feltételei. A társaság 1941. január 26-án alakult meg Ungváron, létrehozását Kozma Miklós kormányzói biztos indítványozta.¹¹ Egy év múlva a társaság második évi közgyűlésén, 1942. június 2-án Hadarja János ügyvezető igazgató – kinek összeállításában és szerkesztésében napvilágot látott egy kárpátaljai ruszin nyelvtankönyv – adott számot az addig végzett munkáról, és elemezte a társaság négy sorozatban addig megjelent kiadványait. A közgyűlésen Hodinka Antal¹² egészségügyi állapotára hivatkozva lemondott a társaság elnöki tiszteréről. Helyére Illiczky Sándor (1889–1947) görögkatolikus nagyprépostot, Kárpátalja főtanácsadóját választották meg elnöknek.¹³

A KTT 1943. évi – május 21-én tartott – közgyűlésén Illiczky nyitóbeszédében hangsúlyozta a ruszin népi nyelv irodalmi szintre való emelésének a fontosságát. Kijelentette: „Kárpátalja népe teljes lelki egységben áll nagy püspöke mögött s benne látja azt a szellemi útmutatót, aki összeköti a ruszinságot a magyar állammal”¹⁴. Majd dr. Hadarja János szólt a ruszinok kulturális igényeinek kielégítéséről. Többek között elmondta, hogy a ruszin politikai és irodalmi lapokon kívül 10 ruszin nyelvű könyvet adtak ki 1943 addig eltelt hónapjaiban. Beszámolt a tervezés alatt álló ruszin színházról, és felvetette egy ruszin néprajzi múzeum megnyitásának szükségességét. Megemlítette, hogy a *Literaturna Negyilja* kiadásának teljes költségét a kormányzósági hivatal állta.¹⁵

A háborús viszonyok ellenére – mindössze három és fél év alatt – 1941 tavaszától 1944. október végéig, a Vörös Hadsereg Ungvárra való bevonulásáig – a Kárpátaljai Tudományos Társaság példanélküli művelődési munkát fejtett ki. Kiadásában és annak nyomdájában 1941. és 1944. között, négy sorozatban, illetve azon kívül összesen 92 tudományos, tudományos-népszerűsítő és szépirodalmi kötet jelent meg.

Kárpátalja szovjet katonai megszállásától, 1944. október végétől a társaság működése lehetetlenné vált. Tagjai közül egyesek elmenekültek, másokat száműzték. Akik egyikre sem kényszerültek és maradtak, azok egy életre megbélyegzettek lettek. Az egyesület vagyonát – székházát, nyomdáját, könyvtárát – 1945. március 2-án elkobozta és államosította az ungvári néptanács, azaz a kárpátaljai kormány. Ennek következtében a Kárpátaljai Tudományos Társaság megszűnt,

¹¹ Apró István–Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből.* Budapest, 2014., Médiatudományi Intézet. 73. o.

¹² Hodinka Antal (1864–1946) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

¹³ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945.* Nyíregyháza, 2005., 54. o.

¹⁴ A tudományos társaság egyik fő támasza a munkácsi görögkatolikus egyházmegye, s annak főpásztora, Sztojka Sándor (1890–1943) püspök volt, akit 1942 júniusában a társaság dísztagjává is fogadott.

¹⁵ Apró–Paál, i. m. 2014., 73. o.

mindez természetesen nem volt véletlen, hiszen a társaságnak döntő szerepe volt abban, hogy a ruszin nép nemzeté válása a befejeződéshez közeledett.¹⁶

1942 júniusában Ungváron megalakult a **Bajtársi Szolgálat Munkaközössége**. Munkácson az elnök Bertók Béla volt református püspök. Feladata: „a sorsdöntő időben komoly szociális ténykedéssel legyen a társadalom segítségére s a társadalmi egyesületek bevonásával és közreműködésével végezzen egységes, a közösség és a nemzet javát szolgáló munkát”.¹⁷

1942. augusztus 7-én Beregszászban Bereg vármegye törvényhatóságának kisgyűlése határozatot hozott arról, hogy a következő kulturális és hazafias egyesületeket támogatja: Északkelet-magyarországi Kultúregyesület, Beregszászi Magyar Internátus Egyesület, Magyar Revíziós Liga, Országos Jegyzői Árvaház, Számvevőségi Tisztviselők Országos Egylete, Beregszászi Vöröskereszt Egyesület, Kárpátaljai Vakok Egyesülete, Beregi Református Népfőiskola, a Beregszászi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete.

Ezek közül kiemelendő a **Magyar Revíziós Liga**, melynek helyi csoportja 1940. június 23-án alakult Munkácson. Az 1927-ben Budapesten alakult társadalmi szervezet célja, hogy felvállalja a trianoni békeszerződés békés revíziójának előkészítését. A Liga első és legfőbb követelése a következő: „A magyar anyaországtól elválasztott, területileg összefüggő és lényegileg magyar vidékeket, amelyek lakosait megkérdezésük nélkül és akaratuk ellenére kényszerítették idegen uralom alá”.¹⁸

Sor került továbbá a „**Északkelet-magyarországi Magyar Kultúregyesület**” (**ÉMKE**) újjáalakítására Ungvár központtal, amelynek Munkácson és Huszton voltak kirendeltségei. Az egyesület elsősorban a kárpátaljai hegyvidéki folyóvölgyekben élő magyarság kulturális „szórványgondolását” vállalta fel, de Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék Tisza menti magyarlakta részein is tevékenykedett. Az ÉMKE-nek a kirendeltségeken kívül fiókjai is működtek, így például Bustyaházán. A szintén ungvári székhelyű, **Kárpátaljai Magyar Kultur Egyesület** ügyvezető elnöke 1940. áprilisi beadványában azt panaszkolta Ung vármegye főispánjának, hogy másfél éve, mióta „visszakerültünk az Anyaországához”, nem kaptak anyagi támogatást. Később, 1942 januárjában Simon Menyhért, az egyesület területi titkárságának vezetője emlékiratot terjesztett fel a miniszterelnökséghez, kérve a kormányzat sürgős támogatását. A társaság – hosszas vajúdas után – 1942. május 17-én hivatalosan is újjáalakult, felvette az Északkelet-magyarországi Kultúregyesület nevet, s elnökének Sáfáry Józsefet választotta.¹⁹

1943. augusztus 23-án az Északkelet-magyarországi Kultúregyesület rendkívüli közgyűlést tartott Beregszászban abból az alkalomból, hogy a belügyminiszter jóváhagyta az egyesület módosított alapszabályát, mely szerint az egyesület központja Beregszász lett. Egy hónappal később, szeptember 11-én

¹⁶ Botlik, i. m. 2005., 58. o.

¹⁷ Fedinec, i. m. 2002. 392. o.

¹⁸ Fedinec, i. m. 2002. 358. o.

¹⁹ Botlik, i. m. 2005. 24. o.

az ÉMKE beregszászi vezetőségi ülésén az egyesület elnökévé Benda Kálmán (1913–1994) történést választották meg.²⁰

1943 novemberének végén Munkácson közös értekezletet tartottak az ÉMKE ungvári, munkácsi és beregszászi helyi szervezeteinek képviselői. „Az értekezlet célja volt, hogy miként a múltban, úgy az elkövetkező téli és tavaszi kultúrévadra is közös kultúrprogramot állítsanak össze a három város részére.” „Az értekezlet résztvevői megállapodtak abban, hogy az egyes városokban egy-egy szervezési megbízottal szervező központokat állítanak fel, melyeknek feladata lesz a közvetlen környék falvainak beszerzése és a már meglévő helyi csoportok rendszeres látogatása.”²¹

A kárpátaljai magyar értelmiség jelentős része a ruszin értelmiséggel való együttműködés helyett helyesebbnek vélte, ha kifejezetten magyar karakterű és magyarosító célú népművelő munkát végez a nemzetiségi lakosság körében. Ők a Beregszász központtal működő ÉMKE (Északkelet-magyarországi Magyar Kulturális Egyesület) keretében tevékenykedtek.²²

Tomcsányi új programot hirdetett az 1943-as évre, melynek lényege a politikai és társadalmi élet megindítása Kárpátalján. Az egyesületi élet tekintetében kijelenti, hogy: „az ez idő szerint nem működő társadalmi szervezetek helyébe egy egységes kárpátaljai társadalmi és közművelődési egyesületet óhajtok létrehozni, mely magában egyesítene mindenkit, bármely egyesületben volt is a múltban, aki a Szent István-i gondolat jegyében hajlandó a magyar-rutén testvériség mélyítését és a rutén nép művelődésének fejlesztését előmozdítani.”²³

1943. február 12-én megalakult az *Ung Vármegyei Bajtársi Szolgálat*. E szervezet feladata „a fronton küzdők hozzátartozóinak segélyezése és erkölcsi támogatása”. Vezetője: Köszörű Károly főszolgabíró.

Egyre népszerűbbek a női szervezetek, szövetségek:

- 1942 januárjában megalakult az *Ungvári Magyar Nőegylet*;
- 1942 tavaszán a *Munkácsi Ruszin Népszövetség*;
- 1943. március 17-én a *Munkácsi Református Nőszövetség*;

1943. május 7-én a *Kárpáti Magyar Hírlap* írta: „a magyarság nemzeti életmegnyilvánulásainak tömörülései”, „nemzetvédelmi keresztetek” Kárpátalján: a MOVE, a Baross Szövetség, a Faluszövetség és a Nemzeti Munkaközpont.

1943. október 29-én az *Ungvári Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság* évi rendes közgyűlésén elhangzott, hogy a beszámolási időszakban 73 közművelődési előadást, 34 műsoros délutánt, 9 műkedvelő előadást, 2 hangversenyt, 87 gyermekdélutánt, és több tanfolyamot szerveztek. A városban közel 70 egyesület működik, ezek közül a kultúraápolás terén különösen figyelemre méltó az Arany-

²⁰ Fedinec, i. m. 2002. 405. o.

²¹ Fedinec, i. m. 2002. 406. o.

²² Dupka György–Horváth Sándor: *Múltunk s jelenünk*. Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon. Ungvár, 1987 Kárpáti Kiadó. 55. o.

²³ Brenzovics, i. m. 2010. 167. o.

érmes Dalárda, a *Gyöngyösi Irodalmi Társaság*, a *Magyar Nőegylet*, a *Katolikus Missziós Társaság*, a MANSZ, a Szent Bazil Rend, a Gizella-ház tevékenysége.²⁴

A közművelődési szervezet tevékenységéről nem sokat tudunk, valószínűleg a kezdeményezés kudarcba fulladt a háborús viszonyok és az ellenségeskedő rutén értelmiség érdektelenségei miatt. Az egyetlen működő társadalmi szervezet az Illiczky Sándor által létrehozott *Görögkatolikus Ifjúsági Egyesület* volt. Az ungvári szeminárium rektora, Minya Lajos által vezetett szervezet szorosan együttműködött a KALOT-tal és a Levente Egyesületek Országos Központjával. A szervezet népfőiskolákat szervezett az ifjúság számára, színjátszó köröket működtetett, és hetilapot is kiadott *Negyelja* címen, amely nyelvben és szellemiségében a rutén irányvonalat képviselte. Tomcsányi nagy fontosságot tulajdonított a szervezet működésének, sőt 1943 februárjában meg is látogatott egy Ungváron szervezett népfőiskolát. A háborús viszonyok ellenére a szervezet élénknek mondható tevékenységet folytatott, s bár a népszerűtlen Levente-mozgalommal való együttműködése miatt támadható volt, jelentős népszerűsége tett szert Kárpátalja rutén lakossága körében.²⁵

Hogy a kárpátaljai képzőművészetekről is szó essék, megemlítenéd, hogy miután Kárpátalja újra Magyarország része lett, a magyar kultúrpolitika a művészet terén is elősegítette, hogy az itteni képzőművészek integrálódjanak az egyetemes magyar szellemi vérkeringésbe. A képzőművészeti élet újjáéledése többnyire az Erdélyi Béla vezette *Kárpátaljai Képzőművészek Egyesülete* szervezésében történik, amely 1941 nyarán alakult újjá. Az egyesület tagjaik részére egyéni és csoportos kiállításokat, szakmai fórumokat, nyári művésztelepeket, külföldi tanulmányutakat szerveztek, kiadványokat jelentettek meg.

A legjelentősebb kulturális rendezvény az 1942 májusában lebonyolított *Ungvári Művészeti Hetek*, később pedig az 1942 decemberében rendezett *Ungvári Művészeti Napok*. Országos kiállítások követték egymást, ahol az anyaországi művészekkel közösen állították ki az egyesület tagjainak munkáit.²⁶

1944 áprilisában hadművelési területté nyilvánítják Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyéket. A terület kormánybiztosának Tomcsányi Vilmos Pált nevezik ki, a kormánybiztos teljes teljhatalommal rendelkezik. Ezzel egy időben megkezdődik a zsidók kitelepítése. A kormányzói biztos valószínűleg nem kíván részt venni ebben, így 1944. május 11-én saját kérelmére felmentik.²⁷ Ezzel ellentétben Marina Gyula memoárjában a kormányzói biztos lemondásának okát kiújuló májbajában látja. Az anyagi támogatás elapadása miatt az egyesületek munkája is akadozott, és forrásanyag híján nehezen is lehet ennek az időszaknak az eseményeit fölgöngyölni.

²⁴ Fedinec, i. m. 2002. 406. o.

²⁵ Brenzovics, i. m. 2010. 168. o.

²⁶ Dupka, Gy., Fuchs, A., Klisza, J., Réti, J., Soltész, P.: Magyar művészetek Kárpátalján. Ungvár, 2012., Intermix Kiadó. 88. o.

²⁷ Brenzovics, i. m. 2010. 170. o.

Kárpátalja új kormányzói biztosa, Vincze András nyugalmazott altábornagy, 1944. május 12-én vette át hivatalát. Marina Gyula így jellemezte őt: „Vincze András altábornagy volt a negyedik és egyben utolsó kormányzói biztos... Hadvezéri bölcsességével, bátor, higgadt, mindig nyájas modorával vezetett át minket az utolsó féléven, mely valóban a sorozatos csapások ideje volt.”²⁸

Kárpátalja újabb sorsfordulója 1944. szeptember 27-én kezdődött – Ungvártól több mint 250 km-re – a Tatár-hágónál, ekkor tört be területére a szovjet hadsereg. Október 28-án Vincze András Ózdra költöztette közigazgatási hivatalát, ezzel az intézkedéssel pedig megszűnik a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság működése.²⁹ Ugyanezen a napon, Ungvár elfoglalásával gyakorlatilag megtörtént a vidék teljes szovjet katonai megszállása Csap kivételével, melyet november 29-ig tartottak a magyar honvédség alakulatai. „...a ruszin/ukrán lakosság nagyobb része némi felszabadulásként élte meg a Vörös Hadsereg bevonulását, a magyarok számára ez üldöztetést, a fasizmushoz hasonló módszereket hozott Kárpátalján”.³⁰

A megszálló szovjet hatóságok már 1944. november 19-én bevezették az egypártrendszer, majd december 17-én a munkácsi városi filmszínházban megtartották *Zakarpatszka-Ukrajna Ifjúsági Szövetségének* első kongresszusát. Már az első hetekben megalakították a különféle kommunista eszmeiségű társadalmi szervezeteket. Decemberben megtartották a pedagógusok, majd a művelődési dolgozók első kongresszusát, amelyeken a küldöttek „...egyhangúan állást foglaltak... a közoktatási és kulturális rendszer szovjet alapokon való átszervezése mellett”.³¹

A Kárpátalján ideiglenesen létrehozott államalakulat hatalmi szervének irányítói megszüntették a magyar művelődési és kulturális egyesületek, klubok, társaságok működését, megtiltották a magyar földrajzi elnevezések, feliratok, a települések eredeti nevének használatát: „Az új hatalomnak kezdetben nem a magyar szellemi élet korlátozása, hanem teljes kiirtása volt a célja. Se iskolák, se sajtó, se színház (...) – semmi, de semmi.”³²

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy 1942 után is sikeresen folytatódott az a munka, amely Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolása után, 1939-ben kezdődött és az egyesületi élet felélénkítését tűzte ki célul. A magyarok és ruszinok összefogásával továbbra is több társaság és szervezet alakult, melyek elősegítették a társadalom kulturális és közösségjavító munkáját. Ilyenek voltak: a Kárpátaljai Tudományos Társaság, az Északkelet-magyarországi Magyar Kultúregyesület (ÉMKE), a Kárpátaljai Képzőművészetek Egyesülete, a Görögkatolikus Ifjúsági Egyesület stb. 1944 vészes hónapjai azonban rányomták bélyegüket az egye-

²⁸ Marina Gyula. Ruténsors: Kárpátalja végzete. Toronto, 1977., 152. o.

²⁹ Botlik, i. m. 2005., 245. o.

³⁰ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest, 2000, Hatodik Síp Alapítvány. 284. o.

³¹ Boltik, i. m. 2005., 264. o.

³² Apró-Paál, i. m. 2014., 77. o.

sületi élet fejlődésére. A szovjet csapatok megjelenésével megindult a szellemi élet korlátozása, megszűnt minden egyesület, társaság és szervezet.

Célom volt bemutatni azt, hogy a terület két legnagyobb lélekszámú nemzetisége – a magyarok és a ruszinok – hasonló jogokkal rendelkezett a társadalmi törekvéseik megvalósítását illetően. Véleményem szerint ez a magyar kormányzat nemzetiségi politikájának volt köszönhető, mely azt szorgalmazta, hogy Kárpátalja újra beilleszkedjen az anyaország politikájába. Mindez természetesen csak rövid összefoglalása a Kárpátalján működő egyesületek és szervezetek tevékenységének, számos kisebb társaság, egyesület és szövetség létezett még, melyek kisebb vagy nagyobb mértékben hozzájárultak Kárpátalja kulturális és társadalmi fejlődéséhez 1942 és 1945 között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. APRÓ ISTVÁN–PAÁL VINCE (SZERK.) (2014): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből*. Budapest, Médiatudományi Intézet.
2. BOTLIK JÓZSEF (2000): *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.
3. BOTLIK JÓZSEF (2005): *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történeti visszatérés után, 1939–1945*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
4. BOTLIK JÓZSEF–DUPKA GYÖRGY (1991): *Ez hát a hon...* Budapest, Mandátum Universum.
5. BRENZOVIK LÁSZLÓ (2010): *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
6. DUPKA GYÖRGY–HORVÁTH SÁNDOR (1987): *Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpáton túlön*. Ungvár, Kárpáti Kiadó.
7. DUPKA GYÖRGY (SZERK.) (2012): *Magyar művészetek Kárpátalján*. Ungvár, Intermix Kiadó.
8. FEDINEC CSILLA (1999): *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ.
9. FEDINEC CSILLA (2002): *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó.
10. KEREPESZKI RÓBERT (2011): A politikai és társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In Gebei Sándor–Ifj. Bertényi Iván–Rainer M. János (Szerk.): „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Eger, Liceum Kiadó, 373–388. p.
11. MARINA GYULA (1977): *Ruténsors. Kárpátalja végzete*. Toronto.
12. TILKOVSKY LÓRÁNT (1967): *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.